
SPA TOURISM AND PREVENTION

Maria Becheva

Medical College - Medical University- Plovdiv-Bulgaria olivier@abv.bg.
Plovdiv 4002, 120 „Buxton Br Blvd“, MC of MU-Plovdiv

Nina Becheva

Medical University- Plovdiv, Medical College, Plovdiv, Bulgaria

Gergana Pavlova

Medical University- Plovdiv, Medical College, Plovdiv, Bulgaria

Stilyana Bekir

Medical University- Plovdiv, Medical College, Plovdiv, Bulgaria

Rayna Petrova

Medical University- Plovdiv, Medical College, Plovdiv, Bulgaria

Penka Kruchkova

Medical University- Plovdiv, Medical College, Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The word "spa" is believed to derive from the name of the Belgian city of Spa, where mineral water has been used for healing purposes since the time of the Roman Empire and the Middle Ages. The World Spa Association gives the following definition: "it is an area dedicated to increasing overall well-being through a variety of professional services that promote the recovery of mind, body and spirit." The six main components of a spa are: nature; medicine; culture; sports; nutrition; cosmetics

Balneological natural healing deposits of mineral waters and peloids (healing mud), which are based on medical or so-called. balneotherapy tourism are gaining more and more relevance. This type of tourism is often the subject of research due to the availability of significant spa resort and tourist resources. They are represented by hydromineral (thermal and cold waters) and peloid (mud-healing) deposits of various compositions and properties. In combination with the favorable bioclimatic conditions of the country, they allow the development of both domestic and international spa tourism.

Key words: balneology, tourism, prevention

СПА ТУРИЗЪМ И ПРОФИЛАКТИКА

Мария Бечева

Медицински Колеж на Медицински Университет –гр. Пловдив –България olivier@abv.bg.
Пловдив 4002, бул“ Братя Бъкстон“120, МК на МУ-Пловдив

Нина Белчева

Медицински Университет- Пловдив, Медицински Колеж, Пловдив, България

Гергана Павлова

Медицински Университет- Пловдив, Медицински Колеж, Пловдив, България

Стиляна Бекир

Медицински Университет- Пловдив, Медицински Колеж, Пловдив, България

Райна Петрова

Медицински Университет- Пловдив, Медицински Колеж, Пловдив, България

Пенка Крушкова

Медицински Университет- Пловдив, Медицински Колеж, Пловдив, България

Резюме: Думата „СПА” се счита, че произлиза от името на белгийския град Спа, където още от времето на Римската империя и през Средновековието минералната вода се е ползвала за лечебни цели. Световната Спа Асоциация дава следното определение: „това е направление, отдадено на повишаване на цялостното благосъстояние чрез разнообразни професионални услуги, които насърчават възстановяването на ума, тялото и духа”. Шесте основни компонента на СПА са: природа; медицина; култура; спорт; хранене; козметика

Балнеоложките природни лечебни находища на минерални води и пелоиди (лечебна кал), които с основа за медицинския или т.нар. балнеолечебен туризъм, придобиват все по-голяма актуалност. Този вид туризъм е често предмет на изследване поради наличието на значителни балнеоложки курортно-туристически ресурси. Те са представени от разнообразни по състав и свойства хидроминерални (термални и студени води) и пелоидни (калолечебни) находища. В съчетание с благоприятните биоклиматични условия на страната те позволяват развитието както на вътрешен, така и на международен балнеоложки туризъм.

Ключови думи: балнеология, туризъм, профилактика

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Думата „спа” се счита, че произлиза от името на белгийския град Спа, където още от времето на Римската империя и през Средновековието минералната вода се е ползвала за лечебни цели. Приема се и версията, че „спа” е акроним от латинското „Sanus Pro Aqua - здраве чрез вода”. Световната Спа Асоциация дава следното определение: „това е направление, отдадено на повишаване на цялостното благосъстояние чрез разнообразни професионални услуги, които насърчават възстановяването на ума, тялото и духа”. Шестте основни компонента на СПА са: природа; медицина; култура; спорт; хранене; козметика (Шопова, 2014) .

2. СПА ТУРИЗЪМ И ПРОФИЛАКТИКА

СПА туризмът търпи изключително бурно развитие в световен мащаб. Макар и със закъснение това се отнася също така и за България. Страната ни започва да се превръща в притегателен център за чуждестранни туристи, които търсят спа услуги. Сред тях преобладават най-вече поданиците на Германия, Дания, Русия, Великобритания. В България СПА често се бърка с балнеология, тъй като в известна степен двете понятия се преплитат и застъпват частично. Основната разлика между тях е, че СПА центровете се посещават от здрави хора с рекреационна и релаксираща цел, а балнеологията е лечение на определени заболявания по строго определени процедури и под контрола на медицински лица. В никакъв случай обаче това не означава, че в СПА комплексите няма съоръжения и процедури с терапевтична цел. Здравните услуги, които се предлагат от СПА туризма могат да бъдат обособени в няколко направления, всяко от които използва различни методи, процедури и съоръжения (Станева, 2018).

Хидротерапия – профилактика и водолечение с минерална, морска и питейна вода. Процедури и съоръжения за хидротерапия са:

- *открити и закрити басейни с минерална или морска вода* – за лечение на заболявания на опорно-двигателния апарат, спортен травматизъм, рехабилитация, укрепващи и тонизиращи процедури.
- *хидромасажни вани и басейни* – за подводен масаж (тангентор), джакузи.
- *горещи бани* – сауна, парна баня, хамам, римска баня, руска баня.
- *цели вани или полувани с минерална или морска вода*
- *вани с екстракти от билки и водорасли.*
- *въглекисели седалищни, кислородни и перлени вани* – чрез апаратура във водата се добавят под налягане различни газове – кислород, въглероден диоксид, озон. Въглекиселите вани (чрез добавяне на въглероден диоксид) се използват за лечение на сърдечно-съдови заболявания, кислородни вани за лечение на белодробни заболявания и перлените вани за лечение на нервната система.
- *ледена шокова терапия* - ледени душеве, ведро за шоково поливане, контрастен басейн, айс фонтан (ледена стая), кнайп-душ, шарко-душ, струевиден душ.
- *чревни вани* - за лекуване на стомашно-чревни заболявания.
- *калолечебни и лугопроцедурни цялостни и частични апликации* - ванно приложение и иригации (Staneva & Marinov, 2012).

В хидромасажните вани и басейни се комбинира удоволствието от къпането с полезното действие на топлината и масажа. Струите топла вода стимулират мускулите, масажират в дълбочина или повърхностно, като действат релаксиращо на тялото. Топлата вода разширява кръвоносните съдове, ускорява кръвообращението, засилва притока на кислород във тъканите на тялото. Потопянето в тях възстановява силите след физическо натоварване, намалява нивото на стреса, помага при травми и разтягания, премахва умората, напрегнатите мускули, артритните болки (Димитрова и съавт., 2018).

Мануална терапия – здравни процедури чрез ръчни или с апаратура масажи. Съчетават се с различни компоненти - морски, растителни, елементи от почвата. Прилагат се масажи с вулканични камъни; масажи с шоколад, мляко, мед, грозде, перли, екстракт от водорасли; антистрес масажи с ароматни масла, с камъни обсидиана; масажи с аромати и билки. Използваните при нея етерични масла маслодайна роза, от диворастящи билки, лавандула или мента стимулират естествените защитни сили на организма (Станкова, 2017)

Фитотерапия – лечение с билки и растения. Разработени са уникални български СПА процедури на базата на мурсалския чай, екстракти на маслодайна роза и вино. За фитотерапевтични цели се използва био сауната, която има действие аналогично с това на сауната и парната баня, като то се усилва с билки и етерични масла.

Ароматерапия – лечение с ароматни вани, инхалации, етерични масла и лосиони, ароматизирани свещи. Тя може да бъде съчетана с музика подходяща за медитация, звуци на падаща вода, шум на дъжд и шумолене на листа.

Хромотерапия – лечение с цветове и др.

СПА процедурите се прилагат от специализиран персонал в обособени сектори на хотели, в СПА центрове и СПА студия. В зависимост от местоположението и предназначението на центрoвете за СПА услуги могат да бъдат - клубен СПА, дневен СПА център, дентал СПА, СПА центрове със специално предназначение, медицински СПА центрове, апартаментен лайфстайл СПА център, СПА казино, СПА и голф, круизен СПА (Станева, 2013).

За процедурите са разработени стандарти и правила. За някои от тях е необходимо лекарско предписание. В интериора и в дизайна на СПА центрoвете и студията често срещана е римската стилистика, като реплика на термите. Използват се различни стилове от рустикален, през източен и фън шуй, до ултрамодерен и минималистичен. Всичко това е въпрос на индивидуален избор и концепция на дизайнерите. От значение е и акента в даден СПА център – екзотичен стил, който подчертава произхода на продуктите и специфичните масажни техники в редица места в Тайланд, подчертало рустикалния стил в хотелите в Алпите. За българските СПА центрове би било оригинално да се използват елементи и персонажи от тракийската култура (Шарлопов, 2019).

Основни елементи и съоръжения на СПА студиата:

- рецепция;
- съблекални;
- термозона със сектори топла зона, охлаждане и релакс;
- суха зона с масажни кабинни ;
- басейни.

Архитектурното решение следва да осигурява функционалност на помещенията и преход между зоните, съобразен с процесите на затопляне и охлаждане както и осигуряването на място за почивка след сауна, масаж или басейн. Задължително за него е да бъде шумоизолирано от останалите помещения. Обикновено в него има легла или столове, които предлагат комфорт на клиента. Могат да бъдат консумирани чай и разхладителни напитки (Bétéille, 2017).

В световната практика на профилактичното направление на здравния туризъм в последните години навлизат уелнес програми, предлагани в специализирани туристически обекти. Уелнес- хотелът е специализирано средство за подслон, в който се предлагат разнообразни козметични, водни, спортни и други релаксиращо-възстановяващи процедури, извършвани от осигурен квалифициран персонал в подходящо изградена специализирана материална база (Connell, 2006).

Климатопрофилактиката като туристически мотив и продуктова структура се състои от два основни вида в зависимост от вида на средата и природните ресурси, които тя определя. Това са морският и планинският рекреативен туризъм.

Морелечението и морепрофилактиката са видове здравен туризъм, при който се използват морските ресурси за профилактика, рехабилитация и лечение. В понятието *морелечение (таласотерапия)* се включва използването за лечебни и за рехабилитационни цели на климатични, балнеологични, пелюидни фактори (лечебна кал, рапа, луга, пясък), водорасли и други лечебни ресурси от морето. В морелечението са събрани и двата дяла на курортното лечение - климатолечение и балнеолечение (Стаматов, 2015).

Видове и форми на морелечението са:

- морска аеротерапия – аерация;
- морска хелиотерапия;
- обогатени топли морски бани
- въгледвуокисни морски вани;
- алготерапия (лечение с водорасли);
- луголечение – чрез използване на матерната луга, която е гъста
- маслоподобна жълтеникава течност съдържаща елементите на морската вода и подсилена с биостимулатори
- пясъколечение (псамотерапия).

Центровете по таласотерапия използват като природен ресурс морската вода, загрята до човешката температура в басейни за рехабилитация, за подводен масаж и вълни. В рехабилитационните програми се включват терапии с водорасли, есенции и масла, медицинска козметика, използване на джакузи, сауна и ориенталски хамам. Лечението и профилактиката са съчетани с диетични програми с комбинации на диетично хранене и пиене на минерална вода, и билкови отвари, а също така със спортни програми - голф, тенис, велосипедизъм, джогинг, дихателни техники, специализирани видове масажи (Стоева, 2015).

Морелечението и морепрофилактиката имат дългогодишни традиции в българския туризъм. В днешно време, техните методи и техники намират широко приложение и се развиват в редица оздравителни центрове по Северното Черноморие – в курортите “Св. Св. Константин и Елена”, “Ривиера”, “Златни пясъци”, “Албена”. Освен морската вода със специфичните си характеристики, богато съдържание на магнезий, калций, бром и йод, се използват и климатичните ресурси и пелоидите (Димитров, 2019). Микроклиматът в споменатите курорти имат тонизиращ и закаляващ ефект; въздухът е с повишено съдържание на йод, бром, флуор; благоприятното съчетание на високо атмосферно налягане, влажност и температура. Използват и пелоиди, които се прилагат, съчетано с елементите на морската вода и подсилени с биостимулатори.

На основата на морелечението се разработват няколко вида програми:

- **балнеолечебни** – за заболяване на опорно-двигателния апарат както и белодробни, стомашно-чревни, кожни и гинекологични заболявания;
- **гериатрични** – за лечение на симптомите на стареенето и неговата профилактика, чрез подобряване функциите на органите и системите на човешкия организъм;
- **лечебно-козметични** – за подобряване на еластичността на кожата, премахване на умората, отслабване и други;
- **курортна профилактика** – закаляване и повишаване на жизнения тонус на организма (Стаматов, 2018).

3. ПРОФИЛАКТИЧНО РЕКРЕАТИВЕН ОТДИХ

Профилактично рекреативен отдих – програмите от тази форма на здравния туризъм са насочени към преодоляване на отрицателните въздействия на битовата и професионалната среда върху нормалното функциониране на организма, за опазване и засилване на съпротивителните му сили и за повишаване на работоспособността (fit and fun). Продуктите (предлаганите услуги) на балнео-физиолечебната база са: лечебен масаж; електролечение; светлолечение; питейна галерия; медицинска козметика; рефлекторна терапия (Шопова, 2014).

Все по-популярни стават фитнес-програмите в балнео, СПА и уелнес хотелите с приложение на водни процедури, кинезитерапия, апаратна физикална терапия, диетично хранене. Различните комплексни профилактични програми се индивидуализират съобразно спецификата на клиентите и се специализират в релаксиращи туристически пакети. Тези оздравително-профилактични центрове биха могли да се превърнат в средища за биоетиката като морална отговорност свързана със запазване на собственото здраве и водене на здравословен начин на живот (Ценова, 2016).

Плажът е основен компонент от специализираната инфраструктура на рекреативния туризъм. Той е общодостъпна и обезопасена зона в непосредствена близост до естествен или изкуствен воден обект, предназначена за рекреационни дейности, в която се предлагат и потребяват туристически услуги (Bruston, 2000).

В България, както и в редица водещи туристически дестинации, морският рекреативен туризъм представлява основен туристически продукт. Най - голям дял в световен мащаб заемат страните, разположени по Средиземноморието, Карибския басейн и Южна Азия. Основни туристически ресурси за развитието на този вид туризъм са морската вода, плажните ивици и климата. По българското крайбрежие протежение на 378 км. са образувани около 7 млн. кв.м. кварцови пясъчни плажове, ориентирани на Изток. Солеността на морската вода е около 17 %, което е два пъти по-малко от средната соленост на Световния океан. Температурата на морската вода през лятото достига 26-29С, а денонощните ѝ амплитуди са малки. Водното равнище на Черно море, неговите приливи и отливи се колебаят значително, водата е с голяма прозрачност и с разнообразни биогеенни ресурси (Костадинова и съавт., 2019). Благоприятното съчетание на климатичните и биоклиматичните ресурси – лечебен климат, обширни плажове и чиста и топла морска вода, са превърнали черноморското крайбрежие в основен рекреационен район в страната, а морският рекреативен туризъм - в основна продуктова структура. В съвременния ваканционно-морски туризъм особено важна е оценката на плажовете по отношение чистотата и екологическото равновесие. Това се удостоверява с екологичния стандарт "Син флаг". От елементите на климата по-важна роля имат и

температурите, сезонното разпределение на валежите, характерът на крайбрежните ветрове (Димитрова, 2018).

Основни профилактично – лечебни процедури са слънчевите бани, морските къпания и аеропрофилактиката. При слънчевите бани се използват профилактичните и лечебни качества на слънчевите лъчи, които повишават дееспособността на различните органи и системи на човешкия организъм, подобряват обмяната на веществата, укрепват имунните функции на организма. Към провеждането на слънчеви бани трябва да се подхожда чрез рационален режим при постепенно увеличение на времето с дозирана продължителност на слънцепрофилактиката (Bruston, 2000). Морските къпания въздействат благоприятно на организма чрез температурата на водата и химическите ѝ съставки. На тяхното комплексно действие влияе и климатичният фактор – температурата и влажността на въздуха, слънчевата радиация, въздушните течения (Erinau, 2017). За рационалното използване на тези профилактични процедури могат да се ползват схеми за натоварване (дозировка на морските бани). Въздушните бани, като профилактични процедури, са друга съставка на морския рекреативен туризъм (Димитрова, 2019).

Планинският рекреативен туризъм е разновидност на здравно профилактичния туризъм. Развитието на туризма в планинските райони преминава през няколко етапа. Първоначално планинските райони са били климатични курорти, предназначени за летен туризъм. Тези курорти стават първите райони, оборудвани със съоръжения за ски туризъм, като например Шамони във Франция, Кормайор в Италия, Сен-Мориц в Давос, Интерлакен в Швейцария и Бадгешайн в Австрия (Guérard, 2010).

Вторият етап в развитието е резултат от повишения интерес към ски-спортите. Тъй като те изискват по-дълъг период на снегодадържане, се създават високопланински курорти или се адаптират вече съществуващи курорти /Ла Молина в Испания, Пас де Касас в Андора, Коршевел, Сер Шевалие и Сен-Жерве в Алпите/(François, 2019).

Третият етап е свързан с пренасищането на съществуващото оборудване и бързият растеж на зимните курорти прерастват в програми за развитие на нови високопланински курорти, например Тинье, Авория и Ла План във Франция. Тези нови курорти задоволяват не само нуждите на Франция, но също и на търсенето в Германия, Белгия, Холандия, Великобритания и САЩ. Високата цена на подобно строителство, обаче, и поддържането на инфраструктура на голяма надморска височина, покачват цената на предлаганите услуги и продукти. Резултатът е, че се появяват финансови лимити пред разгръщането на нови курорти, а също и необходимостта да се запазят природните ресурси в съответните региони (Mueller & Kaufmann 2018).

През четвъртия етап, развитието на туризма се концентрира върху курортите, базирани на вече съществуващи селища. Целта на този нов тип развитие е да се намали количеството на инвестиции, като се даде възможност за предлагане на по-ниски цени в офертите за зимни ваканции в курорти, по-близки до градовете и селата, до местния живот. Това изисква осигуряването на удобни средства за достъп до райони за ски-спортите (кабинкови лифтове, влекаче, пътица), които се намират на голяма надморска височина.

Планинският рекреативен туризъм притежава значителен потенциал за възстановяване и на активен отдих и туризъм с упражняване на различни спортове. Ландшафтът и особеностите на климата – съдържанието на кислород във въздуха, термичните условия, интензитет на слънчевата радиация, повишена отрицателна йонизация и наличие на фитонциди във въздушната среда, имат профилактични ефекти (Perez, 2019).

4. ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ЗДРАВНИЯ ТУРИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ

Стратегическата цел на развитието на здравния туризъм в България би трябвало да бъде както оползотворяването на значителния рекреационен потенциал, така и създаването на запазени български марки на здравния туризъм. Те могат да бъдат изградени на базата на уникални български курорти като Хасковски минерални бани, Поморие, Сливенски минерални бани, Баня – Панагюрско и др. и на здравни продукти на основата на билките, меда, пелоидите. Устойчивото развитие на здравния туризъм като нов икономически и стопански сектор следва да започне с разработването на неговата правна рамка – нормативна база уреждаща законово използването на неговите ресурси, вида и качеството на продукта, маркетинга, финансирането и човешкия капитал (Ценова, 2018). Това би регламентирало създаването на национален устойчив инфраструктурен модел на балнеологията и оздравителния туризъм при запазване на техните традиции и наследство. Логичен следващ етап е създаването на Национална стратегия за балнеология и здравен туризъм, отразяваща световния опит и добрите европейски практики (Василева, 2012).

Ефективното управление на здравния туризъм изисква добро взаимодействие и активно сътрудничество на структурите на институционалното и стопанското управление на национално, регионално и местно равнище по отношение на:

- концесионирането и устойчивото ползване на минералните води и другите природни ресурси. В България има над 1600 извори на минерална вода, 500 от които са лечебни и от тях над 80% са с доказани уникални лечебни качества.
- провеждането на маркетингова, промоционална и рекламна политика;
- разработването на интегриран здравен туристически продукт; сертификация по европейските стандарти за качество на българските балнеоложки курорти и обекти;
- създаване на подходящ инвестиционен климат за привличане на български и чуждестранни капитали за развитие на здравния туризъм;
- развитие на човешкия капитал в сферата на балнеологията и здравния туризъм – системи за обучение и квалификация, за оценка на труда и стимулиране, за кариерно развитие;
- съдействие за подобряване на условията за научно-изследователска и проектна дейност в сферата на балнеологията; обмен на научна информация и ноу хау с водещи учебно-изследователски центрове;
- сътрудничество с Европейската асоциация по балнеология за представяне на националните интереси в европейските организации;
- устойчивото развитие на курортните зони и курортите (Ангелова, 2006).

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За постигане на по-голяма ефективност от туризма в България започна да се стимулира развитието на несезонни видове туризъм на базата на независещи от климата туристически ресурси. Такъв вид ресурси са балнеоложките природни лечебни находища на минерални води и пелоиди (лечебна кал), които с основа за медицинския или т.нар. балнеолечебен туризъм, придобиващ все по-голяма актуалност (Станева, 2018). Този вид туризъм е често предмет на изследване поради наличието на значителни балнеоложки курортно-туристически ресурси. Те са представени от разнообразни по състав и свойства хидроминерални (термални и студени води) и пелоидни (калолечебни) находища. В съчетание с благоприятните биоклиматични условия на страната те позволяват развитието както на вътрешен, така и на международен балнеоложки туризъм (Берберова, 2012).

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова, Т. (2006). Предизвикателствата пред българския балнео и спа туризъм в навечерието на присъединяването на България към Европейския съюз. *Vulgaria Dream Area Conference*.
- Берберова, Р. (2012). *Алтернативен туризъм*. Мудъл – НБУ.
- Василева, М. (2012). Концептуална рамка на СПА и уелнес туризма в България. Автореферат.
- Димитрова, Б. (2018). *Аква практики*. София: Изд. Авангард Прима.
- Димитрова, Б. (2019). *Спа култура и аква практики*. Изд. Авангард прима. София.
- Димитрова, Б., & Деде, Н. (2018). Акваспининг като антистресова превенция на здравето. Трета международна научна конференция: Оптимизация и иновации в учебно-тренировъчния процес. Сборник доклади, 2011, pp.146-153.
- Димитров, Г. (2019). Мениджмънт на анимационната дейност в туристическите курорти по Южното ни черноморие. Сп. „Спорт и здраве”, бр. 3.
- Костадинова, Т., Мутафова, Ем., Рохова, М., Радева, Н., Петрова, Г., & Ненова Г. (2019). Развитие на човешките ресурси в областта на медикъл СПА и СПА туризма.
- Стаматов, С. (2015). *Морелечение*.
- Стаматов, С. (2018). *Здраве чрез морето*. „Бряг принт” ЕАД Варна
- Станева, К. (2013). Организиране и устойчиво управление на СПА центровете чрез прилагане на специфични практики, II Межд. Козметична конференция, Боровец.
- Станева, К. (2018). Предпоставки за устойчиво управление на балнео- и SPA туризма в България. София, Авангард – Прима.
- Станкова, М. (2017). *Алтернативен туризъм*, Благоевград.
- Стоева, Р. (2015). *Кинезитерапия и здраве*. кн. 3 „Хомо Футурус” София.
- Ценова, Б. (2018). Стрес и психично здраве при работа – перспективи от гледна точка на здравето, политиката и бизнеса, *Здраве и безопасност при работа*, Национален център по общественоздраве и анализи, 2, стр. 18-31.
- Ценова, Б. (2016). Цената и ползата от управлението на здравето и безопасността, *Психологически изследвания*, 16: (2) стр. 136-146.
- Шарлопов, С. (2019). СПА, уелнес и лечебно-оздравителен туризъм в България – традиции и съвременност.

- Шопова, С. (2014). SPA & WELLNESS – философия за здравословен начин на живот. Сборник доклади от Юбилейна конференция, 16-17 май 2014, Стара Загора, с. 374-379.
- Béteille, R. (2017). Pour un espace de loisir différent.
- Bruston, M. (2000). Des bains au Tourisme: la tentation de l'eau, 2:(58), pp. 6- 11.
- Connell, J. (2006). Medical tourism: Sea, sun, sand and y surgery. *Tourism Management*, 27, pp. 1093-1100.
- Epinay, B. (2017). Thermalisme et Thalassothérapie, p 42.
- François, J.(2019). Le Tourisme de Santé : perspectives et critères de succès. Crédit national édit, Département des études et du conseil aux entreprises, division des analyses sectorielles, p. 69.
- Guérard, E. (2010). Chaîne thermale du soleil: Thermalisme médical et thermalisme de loisirs, des stratégies différenciées. *Espaces*, 283, p. 8.
- Mueller, H., & Kaufmann, E. (2018). Wellness Turisim. *Journal of Vacation Marketing*, 8:(2), pp. 8-19.
- Perez, J. (2019). *Esprit actif*. Victor Maloine
- Staneva, K., & Marinov, E. (2012). Tradition in Medi Spa and Geotherapy in Bulgaria. 2-end Balkan Spa Summit Turkey.